

Лариса Дікарева, доцент кафедри машинознавства та

методики викладання технічних дисциплін
Бердянського державного педагогічного університету

ПРОБЛЕМНІСТЬ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито вплив проблемності на активізацію пізнавальної діяльності студентів та наведено деякі конкретні проблемні ситуації і завдання, які успішно застосовуються на заняттях з “Практикуму в навчальних майстернях з обслуговуючої праці”.

Постановка проблеми. Навчання є складним психолого-педагогічним процесом. У ньому виділяються три взаємопов’язані між собою компоненти: зміст навчання, навчальна діяльність викладача і пізнавальна діяльність студентів. В навчальному процесі найближче до пізнання стоять студенти, які оволодівають новими для них поняттями і навчаються застосовувати їх на практиці. Навчання є для них передусім пізнавальним процесом, який полягає у засвоєнні програмного матеріалу, оволодінні практичними навичками й вміннями, прийомами розумової діяльності, способами самостійного опанування нових знань.

Серед багатьох чинників, які визначають характер і якість навчальної діяльності студентів, провідне місце займає їх пізнавальна активність. Розвиток пізнавальної активності є проблемою усього навчально-виховного процесу сучасної вищої школи, тому в ній містяться витоки багатьох проблем формування пізнавальних інтересів, розвитку самостійності, розумових здібностей, виховання ініціативності, цілеспрямованості, відповідальності, самокритичності, сили волі. Найважливіше завдання сучасного викладача – усіляко сприяти розвитку пізнавальної активності кожного студента. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів, ефективність застосування методів навчання та успішність цього процесу в цілому значною мірою залежить від засобів навчання, які використовує викладач на занятті.

Мета статті – розкрити вплив проблемності на активізацію пізнавальної діяльності студентів на заняттях в навчальних майстернях з обслуговуючої праці.

Аналіз досягнень з проблеми. Ідея активізації пізнавальної діяльності особистості в процесі навчання висунута ще за часів Сократа і до цього часу не втратила актуальності. Так, принцип активного навчання лежить в основі ідеї

методу Сократа, заснованого на використанні діалогу.

Різні проблеми активізації пізнавальної діяльності розглядали І.Я. Лернер, М.М. Скаткін, М.С. Головань, В.К. Демиденко, окремі проблеми активізації пізнавальної діяльності досліджували Д.О. Тхоржевський, В.Г. Гетта, Г.В. Терещук та ін.

В.К. Демиденко зазначає, що “перед школою стоїть завдання широкого впровадження в практику активних формуючих методів навчання, які максимально виховували б в учнів вміння самостійно мислити, що сприяє формуванню в них переконань” [1, 23].

Питання активізації методів навчання дедалі частіше постає у зв’язку з перебудовою освіти, удосконаленням навчально-виховного процесу в цілому. Це значно посилює інтерес педагогів до нових або модернізованих методів. Для кращого засвоєння матеріалу все ширше впроваджуються в практику активні формувальні методи навчання.

Одним із перспективних методів у сучасній вищій школі вважається метод проблемного навчання. На відміну від традиційного навчання, якому властиве подання готових знань викладачем з розрахунком на запам’ятовування їх студентами, проблемне навчання активізує процес мислення, спрямовує особистість на творчий пошук істини в процесі навчальної діяльності. Проблемне навчання передбачає не просте повідомлення готових знань, а розраховане на самостійне їх здобування, звісно, під керівництвом викладача. В центрі проблемного навчання лежить проблемна ситуація, що є рушієм мислення, джерелом творчого пошуку знань.

У дослідженнях багатьох педагогів – Г.О. Балла, Г.С. Костюка, О.М. Матюшкіна та інших – доведено, що навчальні проблемні ситуації активізують розвиток розумових здібностей студента, якщо педагоги дотримуються певних правил [3].

Виклад основного матеріалу. При

ПРОБЛЕМНІСТЬ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

виникненні проблемної ситуації перед студентом має постати таке практичне або теоретичне завдання, під час виконання якого він мусить відкрити нове знання або дію. Проблемне завдання має відповідати інтелектуальним можливостям студента і передувати викладу навчального матеріалу. Як проблемні можуть використовуватися навчальні задачі, запитання та практичні завдання. Виклад навчального матеріалу має виходити з проблемної ситуації і відповідати пізнавальній потребі, що виникла.

Проблемна ситуація викликає певний психологічний стан студента і допомагає йому усвідомити суперечність між необхідністю виконувати завдання і неможливістю зробити це з тими знаннями, котрі він має. Усвідомлення цієї суперечності пробуджує потребу пошуку нових знань.

Процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками становить пізнавальну діяльність студентів, якою керує викладач, роль керівника навчального процесу не обмежується поясненням нового матеріалу. Головний зміст керівництва полягає в тому, що викладач є насамперед організатором і керівником пізнавальної діяльності студентів, створює умови, за яких вони можуть найраціональніше і найпродуктивніше вчитися.

Заняття в навчальних майстернях з обслуговуючої праці містять великі можливості для використання проблемності. Проблемні ситуації виникають під час зняття мірок; вибору моделі сукні та відповідної тканини; художнього оформлення виробу; конструювання та моделювання деталей крою; розробки технологічних процесів обробки окремих деталей та вузлів швейного виробу. Але, як свідчить досвід спостереження, під час практичного навчання найчастіше використовується репродуктивність. Студентам детально пояснюють суть тієї чи іншої операції й видають інструкційні карти з виготовлення певної деталі або вузла швейного виробу. Студенту залишається лише скопіювати побачене, не напружуючи при цьому свою розумову діяльність. Тому дуже важливо розумно поєднати проблемність і репродуктивність у навчальних майстернях.

У зв'язку з цим нами розроблена і успішно застосовується на заняттях з "Практикуму в навчальних майстернях з обслуговуючої праці" система проблемних завдань. Наведемо деякі конкретні проблемні ситуації і завдання [3].

Під час виготовлення плечових виробів студенти отримують певні теоретичні відомості, але не можна передбачити всі практичні ситуації. В кожному конкретному випадку вони повинні

застосовувати необхідні знання, виділивши їх з тих, якими володіють. Так, щоб детальніше ознайомити студентів з фасонами суконь, використовуємо плакат і на основі проблемних запитань з'ясуємо, коли і яку модель краще обрати? Яку сукню можнашити з шовку? Який фасон можна використати для ділової сукні? Слід зазначити, що сукню відповідної моделі не можна виконати з будь-якої тканини. Виникає питання: чому сукню певної моделі не можна виконати з будь-якої тканини? Пропонуємо завдання: до зображених моделей підібрати відповідну тканину і обґрунтувати свій вибір. При цьому студентам надаються планшети зі зразками різних тканин, які вони повинні використовувати.

Виконуючи це завдання, студенти обов'язково пригадають, що вид тканини і її колір визначають залежно від виду моделі, призначення сукні (повсякденна чи святкова), пори року (літо, осінь, зима, весна). Для літньої сукні слід обрати легку світлу тканину, для зимової – теплу тканину менш насиченого кольору.

Ще одне проблемне завдання з цієї ж теми. Студентам пропонується модель однієї сукні. Яку тканину слід обрати, щоб сукня мала повсякденне призначення; святкове призначення? Змінити призначення сукні за допомогою оздоблення.

Ці завдання допомагають наочно виявити вплив як виду тканини, її кольорового рішення на зовнішній вигляд моделі, так і різноманітного оздоблення.

Колір тканини також має велике значення для художнього оформлення сукні. Певною кольоровою гамою можна підкреслити ту чи іншу особливість людини або, навпаки, нейтралізувати її. Ознайомивши студентів з хроматичним колом кольорів, доцільно виконати кілька проблемних завдань: з кольорового паперу обрати два – три споріднені кольори; два контрастних; встановити, який ілюзорний вплив створює тканина жовтого і чорного кольорів.

Проблемні завдання можна також використовувати і під час моделювання сукні. Так, при вивченні теми "Види рукавів" ми демонструємо студентам малюнки й виготовлені зразки різних видів рукавів і за допомогою проблемних запитань з'ясуємо, де і який вид рукава краще використати. Наприклад: з яким рукавом зшити сукню спортивного стилю? Який рукав підійде до шовкової сукні? Чи можна рукав-крильце зробити з драпу? До якої сукні пасує рукав-ліхтарик?

Ці запитання викликають зацікавленість у студентів і вони прагнуть дізнатися: як розробити викрійку того чи іншого рукава? Можна показати

ПРОБЛЕМНІСТЬ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ім моделювання різних видів рукавів, а можна запропонувати знайти відповідь на це питання самостійно і дати тільки загальну пораду: моделювати по основній викрійці і для початку обрати короткий рукав нескладного фасону. Під час самостійної роботи завжди виникають спроби і помилки, але наприкінці студенти встановлюють загальне правило – будь-яку модель рукава можна виготовити, використовуючи основне креслення.

Проблемні завдання технологічного змісту, як свідчить практика, доцільно поєднувати зі складанням та використанням технологічних карт. Важливо, щоб під час практикуму студенти не тільки виконували практичні завдання за готовими зразками або повними інструкційними картами, а й прагнули вносити до них хоча б найпростіші зміни. Таке прагнення є початком творчої розумової діяльності [2].

Усяка самостійна робота сприяє розвитку пізнавальної активності і творчого мислення. Якщо, працюючи за інструкційною картою, студент шукає, естетично переживає процес роботи, то ще більші можливості в цьому плані має самостійне складання інструкційних карт обробки деталей. З творчими самостійними завданнями, на жаль, успішно справляються лише третина студентів, інші, навіть тоді, коли є готовий приклад для наслідування, важко скласти подібний.

Ось чому ми вводимо в практику роботи розробку студентами інструкційних карт обробки деталей та вузлів швейних виробів. Цій роботі їх треба вчити поступово. Передусім треба ознайомити студентів з основними вимогами, яким має відповідати інструкційна карта:

1. Інструкційна карта повинна містити всі операції, які складають технологічний процес обробки певного вузла.

2. Операції повинні розташовуватися у певній технологічній послідовності.

3. Інструкційна карта повинна містити технічні умови виконання операцій та чіткі поопераційні малюнки.

Починати роботу з розробки інструкційних карт треба з простого матеріалу. Наприклад, за програмою студенти проходять обробку накладної кишені, яка може мати різну форму, бути зі складочками, заціпами тощо. Виходячи з цього, одну кишеню вони обробляють за готовою картою, а потім отримують творче завдання на розробку інструкційної карти однієї із запропонованих кишень. Таке ж саме завдання вони отримують при обробці низу виробу, потім при обробці складочок тощо. Поступово студенти

нагромаджують досвід і переходять до більш складного матеріалу.

Наведемо один з варіантів роботи зі складання інструкційної карти. Студенти одержують готовий вузол швейного виробу. Перше їх завдання полягає у тому, щоб уважно роздивитися цей вузол, подумки розібрати його на окремі деталі і потім знову з'єднати їх до купи в певній технологічній послідовності. Як свідчить практика, таку роботу спочатку краще проводити групами. Студенти мають змогу доповнювати один одного, радитися поміж собою і скоріше складають правильний перелік операцій в необхідній послідовності. При цьому вони спираються на свої попередні знання, пригадують термінологію ручних та машинних робіт. Коли перелік операцій схвалює викладач, переходять до другого етапу роботи: доповнюють кожну операцію поопераційним малюнком. Тут стають у нагоді можливості просторового мислення та художні здібності студента.

Наприкінці слід проти кожної операції вказати технічні умови виконання. При виконанні цієї роботи можна нагадати їм послідовність виготовлення подібної деталі, або дати підказку у вигляді поопераційних малюнків, а потім разом обговорити технічні умови виконання.

Для самостійного складання інструкційних карт потрібне свідоме розуміння фактичного матеріалу. Та цього, як свідчить досвід, замало. Потрібне ще бажання займатися цією справою, а для цього викладачу треба забезпечити відповідне керівництво, допомогу і належний контроль за роботою. Адже якість складених інструкційних карт свідчить про ступінь оволодіння навчальним матеріалом.

Самостійна розробка інструкційно-технологічних карт має велике значення для активізації пізнавальної діяльності студента та його творчого зростання. Ця робота багата на елементи самостійної творчості і глибокого проникнення в суть програмного матеріалу.

Висновки. Використання проблемних ситуацій у навчальному процесі активізує пізнавальну діяльність студентів безпосередньо на самому занятті; збуджує увагу та зацікавленість; націлює не на пасивне вивчення матеріалу, а на його творче осмислення та самостійне здобуття; виховує внутрішню потребу в постійному поновленні та збагаченні особистих знань; залучає студентів до процесу мислення, спонукаючи замислитись над виникаючим суперечностями, вибрати й обґрунтувати одну з декількох точок зору; сприяє формуванню вмінь та навичок отримання знань при розв'язанні нових

ВАСИЛІЯНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДУХОВНОГО ПІСНЯРСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

пізнавально-творчих задач; націлює на наступну самостійну творчу роботу.

1. Демиденко В.К. *Виховання інтересу в учнів до навчання.* – К.: Знання, 1978. – 32 с.

2. Лернер И.Я. *Проблемное обучение.* – М.: Знание, 1974. – 64 с.

3. Матюшкин А.М. *Проблемные ситуации*

в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 198 с.

4. Махмутов М.И. *Проблемное обучение: Основные вопросы теории.* – М.: Педагогика, 1975. – 367 с.

5. Скаткин М.Н. *Совершенствование процесса обучения.* – М.: Педагогика. – 1971. – 205 с.

Ірина Матійчин, викладач кафедри методики музвиховання та диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ВАСИЛІЯНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДУХОВНОГО ПІСНЯРСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

У статті розглядається видавнича та піснетворча діяльність монахів Василянського Чину, що відіграла значну роль в історії українського духовного піснярства. Розкриваються спільні і відмінні риси двох періодів: XVII – XVIII століть та кінця XIX – першої половини XX ст., надбання яких склали підвалини сучасного етапу розвитку духовної пісні.

Постановка проблеми. В історії розвитку української культури величезну роль відіграв Чин Святого Василя Великого, який проводив значну релігійно-просвітницьку діяльність, поширюючи її на різні прошарки української суспільності. Однією із пріоритетних ділянок, на яку спрямували свою увагу монахи цього чину, було духовне піснярство як важливий засіб морально-естетичного виховання. Василяни не тільки активно долучилися до піснетворчого процесу, що спорадично проявляв себе на різних теренах України появою рукописних співаників, а й, провівши велику пошукову та редакційну роботу, започаткували видавництво друкованих духовнопісенників, що сприяло збереженню та популяризації української духовнопісенної спадщини. Дослідження ролі василянів в історії українського духовного піснярства дає можливість визначити їх вплив на характер і шляхи розвитку української паралітургійної музики, відродження якої спостерігаємо у наші дні.

Аналіз досліджень та публікацій. Частково питання ролі василянів у піснетворчому процесі розглядалося у працях М. Возняка, В. Щурата, С. Щеглової. У наш час важливий вклад у розкриття даної проблеми вніс Ю. Медведик, автор монографії “Українська духовна пісня XVII

– XVIII століть” (Львів, 2006) та численних статей з цього питання. Згадані роботи орієнтувалися на давній етап розвитку українського духовного піснярства.

Мета статті. На основі досліджень попередників та власних досліджень василянських пісень кінця XIX – першої половини XX ст. визначити роль василянів у створенні та популяризації духовних пісень упродовж двох етапів розвитку. Їй підпорядковані такі **завдання:**

- серед авторів духовних пісень обох періодів виявити осіб, приналежних до Чину Святого Василя Великого та визначити їх вклад у піснетворчий процес;

- дослідити друкарську та видавничу діяльність василянів та висвітлити її вплив на розвиток духовного піснярства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Монахи Василянського Чину внесли значний вклад у розвиток української духовної пісні. Хоча традиція духовного піснетворення в Україні сягає приблизно кінця XVI – початку XVII ст., початок видавництва нотованих духовнопісенників належать до другої половини XVIII століття, і він тісно пов’язаний із едиційною діяльністю василянів. На це унизці праць звертає увагу Юрій Медведик, дослідник давньої духовної пісні. Він зазначає, що у 1768 році заходами василянів видається “Катехизм”¹ з додатком одинадцяти текстів

¹ Повна назва: *Katechism krótko zebrany. Przednieysze wiadomosci do Zbawienia potrzebnie w sobie zawierający na Missyah Zakony S. Bazylego Wielkiego Prowincyi Koronney. Za dozwoleńiem Zwierchnosci do druku podany w Lwowie, w Drukarni I.K.M. Bractwa S.S.S.Troucy. Roku Panskiego 1768.*